

ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИСИДА ЛАВОЗИМДАН ЧЕТЛАШТИРИШ ПРОЦЕССУАЛ МАЖБУРЛОВ ЧОРАСИНИ АМАЛГА ОШИРИШ ТАРТИБИ ВА ҲОЗИРГИ КУНДАГИ МУАММОЛАР.

А.А.Хамидов

Ички ишлар вазирлиги кадрларининг амалдаги захираси
катта лейтенант

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11098298>

Жиноят ва бошқа ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш, жиноят содир этиш, унга суиқасд қилиш ёки содир этишга тайёргарлик қўрилаётгани тўғрисидаги ариза ва хабарларни текшириш ҳамда тегишлича жиноятни аниқлаш, унда айбли шахсларни фош этиш ва **айб учун жавобгарлик муқаррарлигини** таъминлаш демократик-ҳуқуқий давлат органларининг муҳим вазифаларидан биридир. Жиноят ишини қўзғатиш, суриштирув ва дастлабки тергов ҳаракатларини олиб бориш, шунингдек ишни судда мазмунан ҳал этиш бир қатор қонуний чоратадбирларни амалга оширишни назарда тутди. Шу жумладан, ишнинг адолатли ва холисона ҳал этилишини таъминлаш мақсадида суриштирувчи, терговчи, прокурор ва суд шахсининг ҳуқуқ ва эркинликларини чеклаш билан боғлиқ процессуал мажбурлов чораларини қўллашига тўғри келади. Шундай процессуал мажбурлов чораларидан бири лавозимдан четлаштиришдир.

Лавозимдан четлаштириш жиноят иши бўйича айбланувчи деб эътироф этилган шахслар ёхуд судланувчилар тергов ва суд жараёни давомида ўз иш жойида қолса, жиноят иши бўйича ҳақиқатни аниқлашга ёки жиноят оқибатида етказилган зарарнинг ўрнини қоплашга тўсқинлик қилади ёки жиноий фаолиятини давом эттиради, деб ҳисоблашга етарли асослар мавжуд бўлсагина қўлланилиши белгилаб қўйилган.

Шундан келиб чиқадики, лавозимдан четлаштириш процессуал мажбурлов чораси аниқ тоифадаги шахсларга нисбатан, яъни, айбланувчи ва судланувчига нисбатан қўлланилади.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 20-моддасида, “Инсоннинг Конституция ва қонунларда мустаҳкамлаб қўйилган ҳуқуқ ва эркинликлари дахлсиздир ҳамда улардан суд қарорисиз маҳрум этишга ёки уларни чеклаб қўйишга ҳеч ким ҳақли эмас.”, - деб таъкидланган. Ушбу нормадан келиб чиқиб, суд-ҳуқуқ соҳасидаги инсон ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш мақсадида жиноят иши доирасида шахсининг ҳуқуқ ва эркинликлари кўпчилик ҳолатларда суд томонидан, унинг

ажримига асосан чекланиши белгилаб қўйилган. Шунга кўра, лавозимдан четлаштириш ҳам бевосита суд ажрими асосида амалга оширилиши белгиланган.

Жиноят процесси қонунчилигига кўра ушбу мажбурлов чораси қўллаш субъектлари сифатида тергов ва суд органлари намоён бўлади.

Лавозимдан четлаштириш мажбурлов чорасини қўллаш уч босқичдан, яъни тергов (суриштирувчи ва терговчи қарор чиқариши), прокуратура (прокурор санкция бериши) ва суд (суд ажрим чиқариши) босқичидан иборат.

Айбланувчини лавозимидан четлаштириш тўғрисидаги масала дастлабки тергов ва суриштирув органи томонидан, судланувчини лавозимидан четлаштириш ҳақидаги масала эса жиноят иши кўрилаётган тегишли суд томонидан ЖПКнинг 423, 438-моддалари тартибида ҳал қилинади.

Ушбу мажбурлов чораси айбланувчини, судланувчини лавозимидан четлаштириш мажбурлов чорасини қўллаш учун асос бўлган юқорида қайд этилган ҳолатлар бекор бўлгунига қадар ўтган вақт мобайнида амалда бўлади ёхуд қўлланилади.

Ушбу мажбурлов чорасини бекор қилишда уни қўллаган судни хабардор қилиш лозим бўлади. Бунда, лавозимидан четлаштириш тарзидаги процессуал мажбурлов чораси ушбу қарорни чиқарган судни албатта хабардор этган ҳолда суриштирувчи, терговчи, прокурор, суд томонидан бекор қилинади.

Суд органлари тегишли процессуал қоидалар бузилганда ёки ушбу мажбурлов чорасини қўллаш учун асослар етарли бўлмаган тақдирда ёки лозим бўлмаганда айбланувчини лавозимидан четлаштириш тарзидаги процессуал мажбурлов чорасини қўллашни рад қилиши ва бу тўғрида ажрим чиқариши мумкин. Бундай ҳолларда, айнан мазкур айбланувчига нисбатан шу масала бўйича такроран судга мурожаат қилиш мумкин. Бироқ, бунда лавозимдан четлаштириш учун асос бўладиган янги ҳолатлар юзага келган бўлиши талаб этилади.

Айбланувчини лавозимидан четлаштириш учун асослар мавжуд бўлганда прокурор, терговчи ва суриштирувчи айбланувчини лавозимидан четлаштириш тўғрисида илтимоснома қўзғатиш ҳақида мазкур процессуал мажбурлов чорасини қўллаш асосларини баён этган ҳолда қарор чиқаради.

Айбланувчини лавозимидан четлаштириш тўғрисида илтимоснома қўзғатиш ҳақидаги қарорда: лавозимидан четлаштириладиган шахс ҳақидаги маълумотлар; унинг иш жойи; лавозимдан четлаштириш асослари кўрсатилади. Қарорга илтимосномани асословчи зарур материаллар илова қилинади.

Суриштирувчининг, терговчининг айбланувчини лавозимидан четлаштириш тўғрисида илтимоснома қўзғатиш ҳақидаги қарори ва зарур материаллар тегишли туман-шаҳар прокурорига юборилади.

Прокурор айбланувчини лавозимидан четлаштириш тўғрисидаги илтимосноманинг асослилиги ва қонунийлигини текшириб, унга рози бўлган тақдирда, айбланувчини лавозимидан четлаштириш тўғрисида илтимоснома қўзғатиш ҳақидаги қарорни ўз имзоси ва муҳр билан тасдиқлаб, ушбу қарор ва зарур материалларни судга юборади.

Лавозимидан четлаштириш тўғрисидаги илтимоснома суриштирув ёки дастлабки тергов юритилаётган жойдаги жиноят ишлари бўйича туман (шаҳар) судининг, ҳудудий ҳарбий суднинг судьяси томонидан, мазкур судларнинг судьяси бўлмаган ёхуд айбланувчини лавозимидан четлаштириш тўғрисидаги материални кўриб чиқишда унинг иштирокини истисно этувчи ҳолатлар мавжуд бўлган тақдирда, Қорақалпоғистон Республикаси суди, вилоят, Тошкент шаҳар суди, Ўзбекистон Республикаси Ҳарбий суди раисининг кўрсатмасига биноан бошқа тегишли суднинг судьяси томонидан яқка тартибда кўриб чиқилади.

Айбланувчини лавозимидан четлаштириш тўғрисидаги илтимоснома ёпиқ суд мажлисида, материаллар келиб тушган пайтдан эътиборан қирқ саккиз соатдан кечиктирмасдан кўриб чиқилади. Ушбу суд мажлиси ёпиқ бўлганлиги сабабли иштирок этувчилар тоифаси чекланади.

Суд мажлисида прокурор, айбланувчи, шунингдек, агар ишда қатнашаётган бўлса, ҳимоячи ва қонуний вакил иштирок этади. Зарур бўлганда суриштирувчи, терговчи судга чақирилиши мумкин.

Суд мажлисининг жойи, санаси ва вақти ҳақида лозим даражада хабардор қилинган шахсларнинг келмаганлиги айбланувчини лавозимидан четлаштириш тўғрисидаги илтимосномани кўриб чиқиш учун монелик қилмайди.

Лавозимидан четлаштириш тўғрисидаги илтимосномани кўриб чиқиш прокурорнинг маърузаси билан бошланади, у мазкур процессуал

мажбурлов чорасини қўллаш заруратини асослаб беради. Сўнгра айбланувчи, ҳимоячи, судда ҳозир бўлган бошқа шахслар эшитилади, тақдим қилинган материаллар текширилади. Шундан кейин судья ажрим чиқариш учун алоҳида хонага киради.

Судья айбланувчини лавозимидан четлаштириш тўғрисидаги илтимосномани кўриб чиқиб, айбланувчини лавозимидан четлаштириш тўғрисида ёки айбланувчини лавозимидан четлаштиришни рад қилиш ҳақида ажрим чиқаради.

Судьянинг айбланувчини лавозимидан четлаштириш тўғрисидаги ажримда: лавозимидан четлаштириладиган шахс ҳақидаги маълумотлар; унинг иш жойи; лавозимдан четлаштириш асослари; айбланувчини лавозимидан четлаштириш тўғрисида тегишли корхона, муассаса, ташкилот раҳбарига қўйиладиган талаб кўрсатилади.

Судьянинг айбланувчини лавозимидан четлаштиришни рад қилиш ҳақидаги ажрими асослантирилган бўлиши керак.

Судьянинг айбланувчини лавозимидан четлаштириш тўғрисидаги ажрими у ўқиб эшиттирилган пайдан эътиборан кучга киради. Ажрим тегишли корхона, муассаса, ташкилот раҳбарига ижро учун, прокурорга, айбланувчига, ҳимоячига эса маълумот учун тақдим этилади.

Судьянинг ушбу модда биринчи қисмида назарда тутилган ажрими устидан у чиқарилган кундан эътиборан етмиш икки соат ичида айбланувчи, унинг ҳимоячиси ва қонуний вакили, лавозимидан четлаштирилган айбланувчи ишлаган тегишли корхона, муассаса, ташкилот раҳбари томонидан апелляция тартибида шикоят берилиши ёхуд прокурор томонидан протест билдирилиши мумкин. Шикоят, протест ажримни чиқарган суд орқали берилади, мазкур суд қирқ саккиз соат ичида уларни материаллар билан бирга апелляция инстанцияси судига юбориши шарт. Шикоят ёки протест бериш суднинг айбланувчини лавозимидан четлаштириш тўғрисидаги ажрими ижросини тўхтатиб қўймайди. Апелляция инстанцияси суди ушбу материалларни шикоят ёки протест билан бирга улар келиб тушган пайдан эътиборан етмиш икки соатдан кечиктирмасдан кўриб чиқиши керак.

Апелляция инстанцияси суди апелляция шикоятини, протестини кўриб чиқиб, ўз ажрими билан:

судьянинг ажримини ўзгаришсиз, шикоятни ёки протестни эса қаноатлантиришсиз қолдиришга;

судьянинг ажримини бекор қилиш ва айбланувчига нисбатан лавозимидан четлаштириш тарзидаги процессуал мажбурлов чорасини қўллашга ёки мазкур процессуал мажбурлов чорасини бекор қилишга ҳақли.

Суднинг айбланувчини, судланувчини лавозимидан четлаштириш тўғрисидаги ажрим корхона, муассаса, ташкилот раҳбари учун мажбурий бўлиб, раҳбар ажримни олиши билан дарҳол уни ижро этиши ҳамда бу ҳақда суриштирувчини, терговчини, прокурорни ва судни хабардор қилиши шарт.

ЖПКнинг 260-моддаси, лавозимдан четлаштирилаётган шахсларнинг ҳуқуқий кафолатларидан бири бўлиб, унга мувофиқ, шахснинг лавозимидан қонунга хилоф равишда четлаштирилгани оқибатида етказилган зиён, башарти кейинчалик унга нисбатан оқлов ҳукми чиқарилган ёки жиноят иши Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексининг 83-моддасида назарда тутилган асосларга кўра тугатилган бўлса, тўла ҳажмда қопланиши қайд етилган. Мазкур норма мамлакатимизда ҳуқуқ соҳаларининг инсон ҳуқуқларини қай даражада юксак қадирлашини, инсон қадри ҳар қандай ҳолатда ҳам улуғланишини кўрсатади.

Судланувчига нисбатан суд томонидан айблов ёки оқлов ҳукми чиқарилганда унга нисбатан қўлланилган лавозимдан четлаштириш мажбурлов чораси бекор қилинади ва бу суд ҳукмининг қарор қисмида кўрсатиб ўтилади.

Шуни таъкидлаш керакки, амалдаги жиноят-процессуал қонунчиликда айбланувчи, судланувчини лавозимидан четлаштириш учун аниқ асослар белгиланмаган. Яъни, ЖПКнинг 255-моддасида кўрсатилган асослар жумладан, айбланувчи, судланувчи ўз иш жойида қолса, жиноят иши бўйича ҳақиқатни аниқлашга ёки жиноят оқибатида етказилган зарарнинг ўрнини қоплашга тўсқинлик қилиши ёхуд жиноий фаолиятини давом эттириши каби асослар барча мажбурлов чоралари учун умумий бўлиб, мажбурлов чораларининг алоҳида турларида масалан, лавозимдан четлаштиришда мазкур асослар айрим тарзда белгиланмаган. Чунки, ушбу мажбурлов чорасини қўллаш асослари алоҳида-алоҳида қайд этилиш лозим.

Бизга маълумки, ЖПКнинг 255-моддасида айбланувчи ва судланувчини лавозимидан четлаштириш асослари ва муддатлари қайд

этилган бўлиб, бунда фақатгина муайян лавозимга эга бўлган шахслар назарда тутилган ва урғу лавозимга эга бўлган шахсларга берилган.

Бироқ, жиноят иши бўйича айбланувчи деб эътироф этилган шахс ва судланувчи муайян лавозимда ёки иш жойида қолиш орқали эмас, балки, муайян фаолият билан шуғулланиши натижасида (масалан, тадбиркорлик фаолияти) ҳам жиноят иши бўйича ҳақиқатни аниқлаш ва жиноят натижасида етказилган зарарни бартараф этишга тўсқинлик қилиши ёки ўзининг жиноий фаолиятини давом эттириши мумкин.

Шундай бўлса-да, ЖПКда ушбу мажбурлов чораси муайян лавозимга эга бўлган шахслар доираси билан чегаралаб қўйилган.

Шунга асосан мазкур мажбурлов чорасига оид ЖПКнинг 29-боби “лавозимдан четлаштириш” ўрнига “лавозимдан ёки муайян касбий ёхуд бошқа фаолиятдан вақтинча четлаштириш” деб баён этилиши тавсия этилади.

Бундан ташқари, лавозимдан четлаштириш мажбурлов чораси қўлланилган шахсга ёхуд унинг оиласига нисбатан ушбу мажбурлов чораси қўлланилган давр мобайнида зарур бўлган ижтимоий таъминот билан таъминлаш масалалари қонунчиликда қайд этилмаган. Бу эса, ягона боқувчи бўлган шахсга нисбатан ушбу чора қўлланилган вақтда унинг ўзи ёхуд оиласини зарурий озиқ-овқат махсулотлари билан таъминлашни имконсиз қилиб қўйиши мумкин.

Шунга қўра, бу салбий ҳолатни бартараф этиш мақсадида ЖПКга лавозимдан четлаштириш эҳтиёт чораси қўлланилган даврда айбланувчи ва судланувчига ҳамда уларнинг оила аъзоларига ижтимоий кафолатлар тақдим этилиши мақсадга мувофиқ.

Юқоридаги ўзгартиришлар лавозимдан четлаштириш процессуал мажбурлов чорасини такомиллаштириш билан бирга, ушбу мажбурлов чорасини оптималлаштириш ва либераллаштиришга ва жиноят ишлари доирасида ҳақиқатни аниқлаш ва қонун устуворлигини таъминлашга ёрдам беради.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси. // <https://www.lex.uz/>
2. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодекси // <https://lex.uz/docs/111460> (Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси).

3. Жиноят-процессуал ҳуқуқ: Дарслик // юридик фанлар доктори, професор М.А.Ражабова таҳрири остида. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2018. – Б. 256.
4. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. А.Мадвалиев таҳрири остида. – Т. - Б. 347, 552. // <http://n.ziyouz.com>.

WOC
WORLD
ONLINE
CONFERENCES

CERTIFICATE

CONFERENCE PARTICIPANT

А.А.Хамидов

FOR PARTICIPATION IN THE SCIENTIFIC-ONLINE
CONFERENCE «SCIENCE AND INNOVATION
IN THE EDUCATION SYSTEM»
WITH AN ARTICLE ENTITLED

**ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИСИДА ЛАВОЗИМДАН
ЧЕТЛАШТИРИШ ПРОЦЕССУАЛ МАЖБУРЛОВ
ЧОРАСИНИ АМАЛГА ОШИРИШ ТАРТИБИ ВА
ҲОЗИРГИ КУНДАГИ МУАММОЛАР.**

30.04.2024

DATE

[Signature]

CHIEF EDITOR

ITALY